

Jeppe BriXvolds tale på Sønderhodagen søndag den 15. juli 2023

”Tale til Sønderhodag

Tak til Fonden Gamle Sønderho for invitationen. Jeg har igennem årene hørt så mange gode talere på Sønderhodag tale lige herfra, så det er en stor ære at blive inviteret.

Jeg havde tænkt mig at tale om en gammel sømand ... (kig på papiret)

Nej! Jeg skulle tale om skønhed ... I kender jo nok alle sangen, og hvis ikke, får I uden tvivl hørt den senere: Fanø, åh, Fanø. ”Åh, hvor du er skøn”, siger teksten. ”Hvid er din strandbred,” osv. og ”Hvor er det flyvesand hvidere end her.” Hvorfor er flyvesandet skønt? På grund af dets bevægelsers omskiftelighed og frihed, tænker jeg. Friheden er skøn. Og det går vel igen i meget af naturen her. Det er en natur, som kan forekomme næsten spartansk, streng, men den har bevægelighed, skyerne, lyngen om foråret, når den blomstrer, pludselig breder den her skært lysende farve sig, hvor den ikke var i går. Man kan føle, at plantagen efterhånden har forskudt sig temmelig langt ind i Bjerges Leje med sin fyr og gran, men Bjerges Lejes klitbjerge er selv i gang med at forskyde sig, ligesom strømløbet, rilerne, vaderne, fugleflokkene. Igen flyvesandet. Øen består som bekendt af netop dét bevægelige sand. Det er også ganske barskt, hvis man er kommet ud i hårdt vejr.

Selvstændighed. Det er et andet ord, som vi godt kan lide at bruge om Fanø. Det går igen i talerne her på stedet, i den almindelige samtale om Sønderho, som er så populær blandt sønderhøninger. Vi taler så om det historiske frikøb af øen i 1741, hvordan datidens sønderhøninger og fanniker selv samlede penge ind, hvordan de erhvervede sig nye rettigheder og dermed tog skæbnen i egen hånd og indledte øens storhedstid i det 18. og 19. århundredes søfart på verdenshavene. I et mere nutidigt perspektiv kan vi finde på at nævne folkeafstemningen i 2005, hvor hele 65 % af øens befolkning – typisk nok imod deres egen borgmester og byråds anbefaling – stemte imod at indlemme Fanø i Esbjerg Kommune og for at bevare Fanø Kommune som selvstændig. Ofte, når folk taler sammen her i byen, kan man også få det indtryk, at man egentlig helst var fri for også Nordbys indflydelse.

Selvstændighed. Og frihed. I virkeligheden er det jo også følelser, som vi føler, at vi ser spejlet i f.eks. naturen eller historien. Men hvoraf kommer den slags følelser – og hvordan har de ytret sig og ytrer sig stadig i den almindelige hverdag? Det er her, at jeg er begyndt at tænke på en særlig gammel sømand. Jeg siger gammel, fordi jeg selv mødte ham, da han var næsten 90 år, og hans kone var af samme alder. Heldigvis er en del af deres liv fra barndom til alderdom beskrevet i den her bog, sammensat af Niels Duus på baggrund af interviews med manden selv, Axel Hakon Pedersen, og hans hustru Sigrid Pedersen, En hovmester går i land.

Jeg vil gerne tale lidt om Axel og Sigrid, bl.a. fordi, vi jo ikke kun skal opfatte søfarten som en gammel arv fra sejlskibstiden – erhvervet forblev og forbliver en levende del af byen – men også fordi de tos historie på mange måder er så upåfaldende, ligeud, udramatisk. Jeg føler, at jeg som læser af den her bog kommer ret tæt på et dagligliv, der samtidig resonerer i historien.

Nu er det ikke, fordi Axels liv som sømand savner dramatiske elementer. Han startede med at sejle som lægterdreng allerede før konfirmationen og begik med sit eget udtryk sit første mytteri som trettenårig, da hans skipper havde fået en tår over tørsten på et værthus i Esbjerg og Axel på eget initiativ satte sejl og sejlede lægteren med den sovende skipper til deres planlagte ankerplads. Skipperen betalte ham efterfølgende en måneds hyre for at holde tæt med den historie, og det var måske bl.a. for at skåne Aksel, der kunne have fået et dårligt ry. For sådan kan tingene jo også hænge sammen.

Senere, efter anden verdenskrigs udbrud, hvor han var blevet uddannet hovmester, oplevede han blandt andet i konvojsejlad nord om Skotland imod Kalmar at se to af skibene i konvojen blive sænket af tyske ubåde, som man til gengæld aldrig nogensinde så. Den frygt, han må have følt der.

Alligevel er det ikke den slags, der fylder mest i hans historie, men derimod hans daglige arbejde som hovmester i 35 år for J. Lauritzens rederi, herunder indkvartering af besætning og eventuelle passagerer, ansvaret for proviantering, kabys og ofte op til flere messer, et arbejde der til tider kunne være udfordrende – hvad siger man til en ordre som "Proviantér for 80 mand inklusive besætning, plus evt. overvintring" på en ekspedition til en ø nær Svalbard for at undsætte en fransk olieekspedition – ja, det kræver flere containerfulde af proviant, pakket i den rigtige orden på et par dage – men hvor han i alting lader til at have været sig sit ansvar bevidst og været en skattet medarbejder for rederiet. Og så er det hjemmet, der fylder, Sigrid, familien, der betyder noget.

Hele fortællingens mest levende afsnit er måske det, hvor de begge fortæller til Niels Duus om den periode, hvor hun rejste med Axel som medsejlende hustru, og her skal vi lige lægge mærke til betingelserne. Det er i 1952, Axel sejler på det tidspunkt på den såkaldte Amerikarute med s/s Wilma Dan, en rute fra New Orleans gennem Panamakanalen til Chile, på vejen ned med stykgods til mange havne, på vejen op ofte fuldtlastet med salpeter. Axel har bundet sig for to rejser på denne rute og dermed næsten 3 år uden at komme hjem. Derfor har Sigrid fået lov til at komme en tur ud til ham, og hun kommer selv på en længere rejse, krydser over ni døgn Atlanten på et skib fuldt af emigranter, tilbringer en uge med sightseeing i New York, kører over to døgn i Greyhoundbus til New Orleans, hvor hun kommer til at bo hos en skibsreder i endnu et par dage, før Axels skib ankommer.

Derefter besejler de sammen Den mexikanske Golf og Sydamerikas Stillehavskyst, herunder Columbia, Peru og Chile og når endda også en tur til Cuba på vejen tilbage, for Sigrid i alt en rejse på fem måneder, og imens bor deres to drenge på henholdsvis otte og ti år hos en ung enke her i Sønderho, så de er i stand til at "fortsætte deres dagligdag med venner og skolegang på en tryk måde," som Sigrid siger det. Naturligvis har hun et savn efter sine børn undervejs, men glæden over at gense sin mand og over et stort eventyr i den verden, der havde været lukket land i krigens år, vejer tungere. Og mere kompliceret er dét ikke.

I en anden sammenhæng spørger Niels Duus Sigrid, om det ikke mentalt har været hårdt f.eks. at måtte undvære manden, når hun skulle føde, og hun svarer, "at man jo ikke kan gøre krav på både at være med til køllægningen og stabelafløbningen." Sent i sit arbejdsliv, men dog alligevel før han er fyldt tres, får Axel problemer med den ene skulder,

og det overvejes, om det måske var tid til at skeje ud – lægge op, gå i land, men som han siger det, ”var der så meget sømandsblod i begge vore familier, at dét ikke kunne komme på tale.”

Det er slet ikke min mening at fremstille dette søfartspar som om de skulle være særligt hårdhudede, for dét er faktisk ikke mit indtryk. Jeg tror heller ikke, det blot handler om, at de har måttet indstille sig på at skulle tåle meget, for jeg tror ikke nødvendigvis, at de har oplevet det sådan. Jeg tror derimod, at deres hele opfattelse af, hvad selvstændighed og frihed er, på nogle måder er anderledes end vi oplever det i dag. For det første er disse værdier tydeligvis ikke gratis. Men for det andet ser de faktisk anderledes ud.

Man taler nogle gange om, at vi i dag lever i et præstationssamfund. Her tænker man bl.a. på et arbejdsmarked, der kræver fleksibilitet og deltagelse af os i alle vågne timer, på en arbejdskultur, hvor vi samtidig inden for stort set alle brancher konstant bliver bedt om at evaluere os selv, og på en kulturel situation, hvor vi f.eks. igennem de sociale medier konstant skal, med et moderne udtryk, performe os selv. Her spiser jeg denne spændende madret, jeg bor i dette smukke hus, se hvilken vellykket ferie jeg har, osv. Også værdier som selvstændighed og frihed kan i den sammenhæng blive til en slags paradeværdier, som vi performer, måske ikke engang primært for andre, men for os selv.

Filosoffen Hegel taler om, at selve det at mennesket har eller danner sig en selvbevidsthed egentlig er en aktivitet der nødvendiggør to forskellige aktiviteter. Dels at vi ser på os selv og betragter os selv, og dels at vi simpelthen i mødet med verden agerer som et selv, som en person, og han peger på, at lader vi den første af disse to dominere, kommer vi egentlig til at sætte den anden i skyggen. Når jeg læser om Axel og Sigrids liv, forekommer det mig, at den hos dem aldrig er sat i skyggen. De har selvbevidsthed, de har selvstændighed, men disse er netop noget, der viser sig i det aktive møde med de udfordringer, som livet giver dem. Jeg tror aldrig, at Axel har opfattet sit arbejde som en præstation, der reflekterede tilbage på hans egen menneskelige værdi, han har snarere opfattet arbejdet som en pligt, som han gerne tog på sig, et ansvar, han bar, og var der tale om en evaluering gik den vel på, om arbejdet var lykkedes. Og på lignende måde med Sigrid. I den treårsperiode, hvor Axel er på Amerikaruten, står hun blandt andet egenhændigt for bygningen og indretningen af deres hus herhjemme, hun er, som Axel siger det, bygherren, en situation som i øvrigt slet ikke er speciel i det traditionelle Sønderho, hvor huset ofte stod i kvindens navn. Selvbevidsthed og selvstændighed i det aktive møde med betingelserne.

Og så er hun jo ikke alene. I Sønderho har hun en større kreds af forældre, svigerforældre og søskende omkring sig og selv på sine rejser møder hun med usvigelig sikkerhed igen og igen folk fra byen, en fætter, Peter Hyldig har med sin kone Emmy, også fra Sønderho, bosat sig i Torcopilla i Chile under krigen, hvor han blev tvunget i land, på sin hjemrejse til Danmark er hun en tur over Colorado, hvor hun bor hos en faster og onkel fra Sønderho, og på vej hjem over Atlanten med m/s Silja Dan er maskinchefen Snejstrup fra Sønderho. Man bliver i høj grad mindet om Andreas Sørensens udsagn i denne bog, Ved det yderste hav, at Sønderho vender ryggen mod Jylland og ansigtet mod verden.

Axel på sin side har naturligvis sine skibskammerater, mange af dem personlige venner, som han lever med i gensidig afhængighed, det er jo i egentlig forstand dem, som gør

arbejdet til en vigtig pligt, og så er de i øvrigt begge to gode til at møde folk, i løbet af Axels arbejdsliv får de venner i Grønland, i Finland, i USA, og ingen af dem rejser i verden som blinde, Sigrid er dybt forarget over den racisme, hun oplever i New Orleans, og Axel leverer i sin fortælling et rasende udfald imod den transatlantiske slavehandel og var i øvrigt på J Lauritzens rederi ofte med til at hjælpe folk til Sverige under krigen. Uden betaling. De er ikke moralister, deres sprog kan være ukorrekt efter nutidige normer, men de hjælper en hjemløs skopudser i Buenaventura i Columbia med et måltid mad om bord på skibet, og Sigrid holder kontakt til ham, mens hun er på Amerikaruten, og ser endda Axel stikke drengen lidt penge, da han tror, at ingen ser det.

Deres selvstændighed viser sig måske faktisk netop i den personlige og ligeværdige måde, de møder andre på, og ligeværdighed er også en gammel Sønderhoværdi. Ligeværdighed mellem mennesker, ville Hegel sige, er faktisk den bedste betingelse for vores selvbevidsthed, fordi den tillader den at blive anerkendt af andre, og anerkendelse, ikke selvhævdelse, er egentlig det, vores selvstændighed søger.

Et sidste element i søfartslivet må også omtales, og det er den stadige livsfare. Jeg har omtalt en af Axels sejladser under anden verdenskrig. På et andet tidspunkt, på Congofloden, bliver han smittet med en malaria, som faktisk aldrig helt forlader ham, men periodisk vender tilbage livet igennem, og på en af sine sidste udmønstringer, i en storm i nærheden af Sukkertoppen i Grønland, rammer hans skib m/s Frida Dan et isbjerg, som river en flænge ned igennem hele skibssiden, vandet fosser ind i lasten, skibet ser ud til at ville forlise, alle beordres til at forlade det, og Axel selv har ansvaret for en af redningsflåderne, hvor de først må væk fra skruen der har løftet sig over vandet og ville kunne rive dem i stykker på et øjeblik, hvorefter de otte mennesker driver omkring i ti meter høje bølger i timevis, før de bliver samlet op.

Vi er heldigvis i Axel og Sigrids tid langt fra tilstandene i sejlskibstiden, hvor en by som Sønderho mistede mange mennesker om året til havet, hvor byen i perioder endda var kendt som "enkernes by", men døden har dog altid haft et truende nærvær for sømændene, og det gælder også for de pårørende i land. Selve den påskeuge 1940, hvor Axel og Sigrid blev gift i Sønderho Kirke, og hvor begge deres slægter efter Axels udsagn var blevet døbt, gift og begravet siden 1538, blev kendt som den sorte påske, fordi seks danske skibe blev sænket i Nordsøen.

Sigrids ene faster, Karen Sonnichsen Thomsen – det kan vi læse om i Nis'es Sidsels Jens – var én blandt mange Sønderhovinder, som havde et direkte synsk forhold til døden, hun forudså blandt andet sin egen bror Thomas' død, men også på andre måder har man måttet forholde sig til denne ultimative betingelse, som forstanden aldrig helt kan fatte. For her kommer noget mærkeligt: Ligesom flyvesandet bevæger døden sig i ofte uhyggeligt uforudsigelige former.

Jeg tror blandt andet, at Sønderhomusikken har haft en funktion her. Nu er Sønderhomusikken netop på ingen måde dødsfikseret eller dystert – Dorte Uhrbrand vil give en nærmere beskrivelse af den lige om lidt, og ellers kan den jo især opleves i Forsamlingshuset til ballet i aften – men f.eks. de tre brudestykker med deres faste former, deres melodiske skønhed og deres opfordring til dans kan opfattes som en slags livets modsvar, noget at vende hjem til, og noget der kan glæde. Vi hører første gang musikken

omtalt som Sønderhodans i julen 1714, altså før den store sejskibstid for alvor kom i gang, den har længe været og er noget, der blot altid fortsætter på trods af de enkelte liv, et udtryk for fællesskab og samhørighed og en anledning til at mindes dem, der er borte.

Også Axel spillede musik, det gjorde i øvrigt flere på de skibe, hvor han befandt sig. På skibet m/s California var de en gruppe på seks mand, der jævnligt spillede på fritørnen, på dampskibet Virginia var de tre, som endda i Santos i Brasilien ind imellem gik ind og sad og spillede med folk på en lokal bar, dét ville man gerne have hørt. OG når Axel var hjemme sad han ofte med på violin eller mandolin, når der blev spillet sønderhoner i Forsamlingshuset.

Om ikke andet håber jeg at have givet nogen af jer lyst til at dykke ned i nogle af de gamle historier. Det er Sønderhos festdag i dag, men jeg håber, at de her få skitser af et par ærkesønderhoner som Axel og Sigrids liv også kan tjene som et lille stykke dansk historie. Vi er ikke kun en nation af bønder og byborgerskab, kulturer som hver især kan have sine fortræffeligheder, men også sine begrænsninger. Vi er også en søfartsnation, og det betyder blandt andet trang til eventyr og frihed, men det betyder også at gøre sin pligt, at frygte døden og glæde sig over livets skønhed og i dét perspektiv behandle alle ligeværdigt og være der for andre, blandt andet fordi det er sådan, man bedst bliver sig selv, og så altså – ikke mindst – ind imellem se at komme ud på dansegulvet.

Fortsat rigtig god Sønderhodag.
Jeppe Brixvold”